

Доўга лятала Шчасце па свеце. Стамілася. Села на ўскраек акенца маленькай шэрай птушачкай. Вочы заплюшчыла. Раптам нехта пагладзіў яго цёплымі далонямі: «Чаго ж ты, Шчасцейка, засулавала?» Расплюшчыла Шчасце вочы, усмінулася радасна: «Як вы мяне пазналі? Я ж такое непрыкметнае, шэрае». У адказ пачула: «Дзякуй, даражэнькае, што завітала! Як жа цябе не пазнаць! Сапраўднае шчасце заўсёды відаць».

Засмяялася Шчасце, шчыра ўзрадавалася.^{сн} Званочкамі срэбнымі заспявала. Расхінула крылы над тымі, хто яго пазнаў (*Паводле В. Караткевіч*).

Дзе, на вашу думку, жыве Шчасце? Чаму Шчасце засталося ў людзей, якія пазналі яго? Якія ветлівыя словы ўжываюцца ў тэксце?

Якую ролю адыгрываюць у тэксце словы з памяншальна-ласкавым значэннем?

Назавіце пыталыя і пабуджальныя сказы.

Вусна перакажыце тэкст па апорных словах.

§ 29. Складаныя сказы з двума галоўнымі членамі ў кожнай частцы. Коска паміж часткамі ў складаным сказе

205. Прачытайце тэкст. Дайце яму заглавак.

Навальніца дагнала мяне каля лесу. За спінаю доўга вуркатаў гром. Бліснула маланка, з грукатам хлынуў лівень. Палявая дарога ўмомант раскісла. Усюды пабеглі ручайкі, і ў калдобінах заблішчалі каламутныя лужыны (*Паводле Б. Сачанкі*).

Назавіце ў сказах тэксту граматычныя асновы.

у момант

Выпішыце сказы, у якіх дзве граматычныя асновы. Падкрэсліце галоўныя члены сказа.

Растлумачце значэнне слова *раскісла*, падабраўшы да яго сінонімы.

Сказ, у якім дзве і болей граматычных асноў, называецца **складаным**: Завяя супакоілася толькі на другі дзень, аслабеў мароз (Я. Галубовіч). У складаным сказе столькі частак, колькі граматычных асноў.

Часткі складанага сказа звязаны па сэнсе і інтанацыйна.

Часткі складанага сказа могуць злучацца без злучнікаў і з дапамогай злучнікаў *і, а, але, калі, што, каб, бо* і інш.

Паміж часткамі складанага сказа звычайна ставіцца коска: Снег на стажку раставаў, і над ім дымілася лёгкая пára (Я. Галубовіч).

[_____], і [_____].

У складаным сказе адна частка можа залежаць ад другой. Залежная частка абазначаецца на схеме сказа круглымі дужкамі.

Стараліся хлопцы так, што аж пот кáпаў (Я. Маўр).

я к?
↓
[_____ ×], (што _____).

206. Прачытайце тэкст. З якой мэтай ён напісаны?

Квас

рэцэпт

Квас — папулярны традыцыйны напой у Беларусі. Раней нашы продкі гатавалі яго дома, і амаль кожная сям'я мела адмысловы рэцэпт. Звычайна беларусы рабілі хлебны квас, але гаспадыні гатавалі гэты напой таксама з садавіны, агародніны, ягад, бярозавіку, кляновіку. Сок залівалі ў бочку і ставілі ў цёмнае халоднае месца. Гаспадары чакалі, калі сок закісне.

Тады ў яго дабаўлялі сухары, зерне, сушаныя яблыкі. Праз суткі квас працэджвалі і ўжывалі (*Паводле інтэрнэт-рэсурсаў*).

Знайдзіце ў тэксце складаныя сказы. Назавіце злучнікі, з дапамогай якіх звязаны іх часткі. Растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку.

Растлумачце пастаноўку працяжніка ў першым сказе тэксту.

207. Запішыце спачатку простыя сказы з аднароднымі членамі, потым — складаныя сказы. Растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку.

1. Звычайна акул жывуць у акіяне, але сустракаюцца і ў прэснай вадзе. 2. У акул зубы растуць безупынна, і яны заўсёды вострыя. 3. Рыба-піла мае доўгі нос з зубцамі, ім яна б'е іншых жывёл падчас абароны і нападу. 4. Падчас небяспекі ці гульні лятучыя рыбы разганяюцца з дапамогай хваста, выскокваюць з вады і лунаюць над паверхняй (*Паводле С. Мінкевіча*).

акіян

208. Спішыце сказы, расстаўляючы прапушчаныя знакі прыпынку.

1. На беразе я доўга расціраў ногі а Казбек бегаў вакол мяне і вішчаў ад радасці (*А. Пальчэйскі*). 2. Замаўкаюць птушыныя звонкія спевы калі восень прыходзіць у край наш лясны (*А. Куляшоў*). 3. Унізе каля елкі козачка траву шчыпала на ўсю палянку конікі* стракаталі* а на пяньку яшчарка грэлася (*Я. Галубовіч*). 4. Звычайна кот умошчваўся ў адчыненай фортцы сачыў як чубяцца і сварачца на вішняку вераб'і (*М. Лужанін*).

Вызначце, які сказ адпавядае схеме:

[— — — — —], [— — — — —], а [— — — — —].

209. Прачытайце тэкст. Растлумачце сэнс загаловка.

Сябры саду

Адным саадаодам ця(ж/ш)ка справіцца з ворагамі саду. Але ў саадаодаў ёсць памочнікі. Яны такія спрытныя што міма іх ні а(д/дз)ін матылёк не прал(е/я)ціць. У іх такія

тонкія шчыпчыкі што яны выцягнуць шкодніка з самай ву(з/с)кай шчылінкі.

Хто гэтыя памочнікі? Птушкі! Яны харчуюцца жукамі чарвякамі вусенямі і матылькамі. І яшчэ кормяць імі св(о/а)іх птушанят. А ў птушанят такія добрыя апетыты што яны цэлы (д/дз)ень есці просяць (*Паводле С. Фядотавай*).

Спішыце тэкст, выбіраючы з дужак патрэбныя літары і ставячы знакі прыпынку.

210. Дапішыце сказы так, каб яны сталі складанымі.

1. Пасля размовы з дзядулем Марына зразумела, што...
2. Загучала спакойная мелодыя, і... 3. Гаспадыня заслала стол абрусам, а... 4. Віталь пабег у аптэку па лекі, таму што...

211. Спішыце сказы, пастаўце прапушчаныя знакі прыпынку. Зрабіце сінтаксічны разбор сказаў, карыстаючыся парадкам разбору, змешчаным на форзацы 2.

1. Алёшка бачыць як заходзіць сонца (*І. Пташнікаў*).
2. Ліпавы кошык ціха ўдарыўся аб зямлю бязгучна рассыпаліся грыбы (*М. Лынькоў*). 3. Нарэшце дзённыя і начныя турботы змарылі хлопцаў і яны заснулі (*Я. Майр*).

212. Складзіце сказы паводле схем.

1. [_____], і [_____].
2. [_____], але [_____].
3. (Калі _____), [_____].

Зрабіце сінтаксічны разбор аднаго сказа (на выбар).

213. Прачытайце тэкст. Абгрунтуйце яго падзел на абзацы. З якіх сказаў — простых ці складаных — пабудаваны тэкст?

На ўзгорку журавель ласаваяўся гарохам. Нечакана аднекуль наляцелі вароны. Адна з іх ударыла жураўля дзюбай у спіну. Той аж падскочыў і кінуўся ўцякаць. Вароны ляцелі следам, дзяўблі, шчыпалі за крылы.

Раптам журавель спыніўся і кінуўся ў атаку на варон. Ён дагнаў адну, цюкнуў па карку. Нахабная птушка каменем паляцела на зямлю. Журавель дагнаў другую варону. З яе аж пер'е пасыпалася. Вароны раскрычаліся і разляцеліся хто куды. Журавель спакойна накіраваўся да лесу (*Паводле Я. Галубовіча*).

Запішыце тэкст, па магчымасці ўтвараючы з простых сказаў складаныя.

Параўнайце створаны вамі тэкст з першапачатковым. Які з іх больш багаты па інтанацыі? Чым гэта можна растлумачыць?

Знайдзіце ў тэксце аднакаранёвыя словы да слова *ляцець*.

214. З простых сказаў пабудуйце складаныя, выкарыстоўваючы злучнікі *але, каб, як, што*.

1. Брат папярэдзіў мяне. Заўтра мы пойдзем у басейн.
 2. Непрыемнае паведамленне ўзрушыла Андрэя. Ён не паказаў свайго хвалявання.
 3. Дзяўчынка заўважыла. На кветку апусціўся белы матылёк.
 4. Віталь марыў. Бацькі падарылі яму кацяня.
- Зрабіце пісьмовы сінтаксічны разбор двух сказаў (на выбар).

§ 30. Простая мова

215. Прачытайце тэкст. Як бы вы паступілі на месцы Мірона?

Мірон перабег вуліцу і ледзь не сутыкнуўся з бабулькай, якая павольна ішла насустрач. У адной руцэ яна трымала цяжкую сумку.

«**Прашу прабачэння!**» — прамармытаў Мірон.

Бабулька спынілася, паставіла сумку на тратуар і прагаварыла ўмольным голасам: «**Ці не дапаможаш мне, сыноч?**»